

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМ САМООСВІТИ ПЕДАГОГА В СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

У статті представлено матеріал, що характеризує особливості форм самоосвіти педагога. Проаналізовано шляхи оновлення знань на курсах підвищення кваліфікації, заняттях зі спецкурсу та участі в роботі творчої групи, визначено їх мету, завдання, форми проведення. Обґрунтовано положення про необхідність постійного самовдосконалення, професійного розвитку й становлення кваліфікованого викладача, що можливе лише за грамотно побудованого самоосвітнього процесу.

Ключові слова: самоосвіта, неперервна освіта, курси підвищення кваліфікації, спецкурс, творча група.

В статтє представлен материал, касающийся особенностей форм самообразования педагога. Проанализированы пути обновления знаний на курсах повышения квалификации, занятиях по спецкурсу и участия в работе творческой группы, определены их цели, задачи, формы проведения. Обосновано положение о необходимости постоянного самосовершенствования, профессионального развития и становления квалифицированного преподавателя, которое возможно только при грамотно построенном самообразовательном процессе.

Ключевые слова: самообразование, непрерывное образование, курсы повышения квалификации, спецкурс, творческая группа.

The article touches the problem of the features of forms of teacher's self-education. In the article it is devoted great care to the ways of update the knowledge on the postgraduate courses, the special course of study and the participation in the work of creative group. It is determined their purpose, tasks, forms of holding. It was found the position about the necessity of permanent self-perfection, professional development and becoming a qualified teacher, which is impossible without the correctly built self-study process.

Key words: self-education, lifelong learning, postgraduate courses, special course of study, creative group.

Стрімкий розвиток сучасного суспільства передбачає постійне вдосконалення діяльності особистості. Знання, набуті у вищому навчальному закладі, є, як відомо, базовим компонентом. Проте з плином часу світ змінюється, відбуваються процеси розвитку, які призводять до того, що кожне наступне покоління учнів суттєво відрізняється від попереднього за своїм інтелектуальним рівнем. Зважаючи на це, педагог повинен постійно знаходитися в тонусі, вдосконалювати свої професійні знання, вміння та навички.

Постановка проблеми. Однією із форм накопичення знань є самоосвіта як засіб удосконалення власних професійних якостей, адже впродовж життя кожен педагог повинен розширювати свій кругозір, розвивати набуті навички, пізнавати все нове та застосовувати його у професійній діяльності, аби не втратити інтересу до предмета, не деградувати, що нерідко призводить до незадоволення професією, нервових зривів та професійного вигорання. Для того, щоб постійно бути в курсі новацій, для вдосконалення власної професійної майстерності та відчуття правильності обраної тактики викладання предмета педагог шукає ті форми, які найкраще задовольняють його попит у самоосвіті, самовдосконаленні, самоствердженні.

Мета статті – висвітлити теоретичні й практичні підходи до обґрунтування важливості самоосвіти та неперервної освіти особистості, розглянути форми підвищення кваліфікації.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Особливості навчання педагогів у системі післядипломної освіти розглянуто у дослідженнях таких науковців, як І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало, В. Олійник, М. Романенко, Л. Сергеева та ін. Вивченням особливостей освіти впродовж життя займалися В. Андрущенко, В. Гошовська, Н. Ларіна, С. Максименко, Т. Скорик та ін.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні найбільш доступною формою обов'язкового одержання нових знань є заняття в системі підвищення кваліфікації педагогів. Сутність післядипломної освіти визначено Законом України «Про вищу освіту» (ст. 60), де, зокрема, зазначається: «Післядипломна освіта – це спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення та оновлення її професійних знань, умінь та навичок або отримання іншої професії, спеціальності на основі здобутого раніше освітнього рівня та практичного досвіду» [3].

Післядипломна освіта розглядається не лише як система підвищення кваліфікації та перепідготовки дипломованих спеціалістів, а й як форма освіти дорослих, виходячи з їх індивідуальних потреб у здобутті певних знань, виробленні навичок і вмінь, особистісному і професійному зростанні. В основу підвищення кваліфікації, перепідготовки фахівців та інших форм післядипломної освіти закладаються прогресивні технології, які стимулюють зацікавлене ставлення слухачів до теоретичних знань та передового досвіду, відображають у формах і методах навчання цілісний і загальний зміст професійної діяльності, сприяють засвоєнню ефективних способів вирішення фахових проблем.

Аналізуючи навчання вчителів у закладах післядипломної освіти, можна з упевненістю стверджувати, що програми підвищення кваліфікації не лише поповнюють професійні знання педагога, а й є засобом неперервного одержання ним знань. Зважаючи на це, М. Бирка пропонує основні критерії організації такої освіти: охоплення освітою всього життя людини; наступність між окремими етапами й рівнями освіти; відкритість і гнучкість системи освіти впродовж усього життя; визнання освіти не за способом її здобуття, а за фактичним результатом; постійне стимулювання особистості до навчання впродовж усього життя; випереджувальний характер освіти; різноманітність змісту, засобів, методики навчання; наявність суспільних механізмів стимулювання особистості до неперервної освіти [1].

Звичайно, програми підвищення кваліфікації виконують функцію професійного розвитку, однак традиційна форма лекційно-практичних короткострокових навчальних курсів професійної підготовки не дає змоги ефективно та повною мірою підлаштуватися до змін у професійній діяльності. Педагоги намагаються проявляти власну ініціативу, демонструють можливість колективної підтримки цієї ініціативи, а також прагнуть до підтримки інших ініціатив тощо.

Професійний розвиток і становлення педагога неможливі без грамотно побудованого самоосвітнього процесу. І. Челишева розглядає самоосвіту у двох значеннях: у першому, вузькому, – як «самонавчання» (самонаучіння), «самотворення» («створення себе», «самопобудова»), у другому, ширшому, – як один із механізмів перетворення особистості педагога у творчу особистість. Таким чином, професійне зростання можна представити як пошук власного шляху. Освіта безперервна, адже спрямована на розвиток, самовдосконалення, самореалізацію особистості впродовж усього життя, забезпечення кожній людині можливості отримання, поглиблення і поповнення знань [6].

Звернемо увагу на особливості таких видів самоосвіти, як робота зі спецкурсу в межах курсів підвищення кваліфікації та участь у творчій групі.

Спецкурс – це практичний курс для слухачів курсів підвищення кваліфікації, що доповнює й поглиблює зміст навчального контенту з певної вузькоспеціалізованої, новітньої теми або формує актуальні для певної спеціалізації вміння та навички.

У словнику української мови поняття «спецкурс» тлумачиться як «курс лекцій у виші, який являє собою поглиблену розробку спеціальної, окремої теми за програмою, запропонованою лектором» [4]. Усі педагоги, які є слухачами спецкурсу, діляться на групи від 3 до 5 осіб, що дає змогу одразу розглянути декілька тем – споріднених або окремих. При об'єднанні в групи звертається увага на спільність інтересів, теоретичну підготовку, практичний досвід, певні напрацювання слухачів із представленого питання. Звичайно, викладач спецкурсу повинен бути висококваліфікованим фахівцем у своїй галузі.

У вступі до спецкурсу обґрунтовується мета, завдання й особливості роботи, звертається увага на огляд джерел з основної проблематики, характеристику основних напрямів, концепцій, визначається його навчальне значення. Найчастіше для розгляду обираються актуальні або недостатньо висвітлені в літературі питання, а також ті, які передбачені вимогами до викладання предмета. Спецкурс висвітлює не лише

вже кимось досліджене, а й перспективи розвитку питання, визначає і характеризує його нерозв'язані до цього проблеми.

Сучасна програма з української літератури майже на кожному уроці передбачає виховання в школярів морально-етичних якостей. У ході вивчення багатьох творів наскрізною лінією є виховання саме толерантності. Це – дуже об'ємне поняття, що в перекладі з латинської означає «терпимість». Зазвичай, розглядаючи це питання у ході спецкурсу, виходячи із тлумачення поняття статті 1 Декларації принципів толерантності, педагоги з'ясовують, що толерантність – це повага, сприйняття та розуміння великого розмаїття світових культур, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті й переконань. Толерантність – це єдність у різноманітті, не лише моральний обов'язок, а й політична та правова потреба, а також те, що уможливує досягнення миру, сприяє переходу від війни до культури миру. Толерантність – це не поступка, поблажливості чи потурання, це, передусім, активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини [2].

Спецкурс «Формування толерантної особистості учня на уроках української літератури» (практичні заняття – від 6 до 12 годин (залежно від планування), форма проведення – «круглий стіл», ділова гра, проектна діяльність).

Мета спецкурсу – ознайомлення слухачів із педагогікою миру, документами, що регламентують виховання в молоді толерантності, різними підходами до тлумачення поняття «толерантність»; з'ясування передумов розвитку толерантної людини, сучасних форм і методів діяльності, шляхів формування творчої особистості учня на ідеях педагогіки толерантності сучасними формами й методами діяльності з виховання толерантної особистості на уроках української літератури; розкриття методів діагностики й розвитку комунікативних умінь і навичок, основних принципів спілкування, умінь розуміти людей; методів виховання навичок культури поведінки та культури міжнародного спілкування, а також напрацювання дидактичного матеріалу для проведення уроків української літератури та позакласних заходів.

Очікувані навчальні результати – слухач повинен знати сучасні форми й методи діяльності з виховання толерантної особистості учня; методи діагностики й розвитку комунікативних умінь і навичок, основні принципи спілкування, вміння розуміти людей; розуміти, як сприяти вихованню толерантної особистості на уроках української літератури та в позаурочний час; уміти створювати позитивну атмосферу діяльності на уроці та в позаурочний час у полікультурному середовищі школи, умови для реалізації позитивних моделей спілкування; застосувати прийоми, які сприяють досягненню високих рівнів спілкування; зрозуміти позицію іншого, виявити інтерес до його особистості; виявляти однакове ставлення до всіх без винятку учнів; бути обізнаним у сфері сучасних досліджень щодо виховання толерантної особистості на уроках української літератури та в позаурочний час, умотивованим до опрацювання допоміжних джерел інформації з метою виховання толерантної поведінки учнів, орієнтованим на створення безпечного і привабливого навчального середовища, заснованого на взаємоповазі та

співробітництві. Висвітленню питань толерантності та виховання учнів на засадах педагогіки миру присвячені дослідження таких науковців, як О. Безкоровайна, О. Грива, І. Жадан, В. Калошин, В. Малахов, М. Пашенко, Г. Солдатова, Л. Шайгерова, О. Шарова та ін.

Головним завданням функціонування спецкурсу є накопичення дидактичного матеріалу до певної теми з програми або для позакласної роботи. При цьому перевага надається проєктній діяльності, адже по закінченні спецкурсу відбувається взаємообмін матеріалами з іншими групами. Група із 2-4 осіб повинна підготувати проєкт, доповнений дидактичним матеріалом, який може бути використаний учителем у подальшій професійній діяльності.

Процес самовдосконалення передбачає взаємозв'язок діяльності методичних служб різного рівня і самого педагога. Це передбачає об'єднання вчителів у творчі групи з певної теми дослідження або узагальнення досвіду, що дає можливість педагогам ділитися досвідом самостійної роботи над узагальненням матеріалу. У групі співпрацюють учителі різних кваліфікаційних категорій, відбувається взаємообмін. Така діяльність свідчить про те, що категорія – це ще не показник досвідченості й вправності, адже молодий педагог інколи краще володіє інформаційно-комунікаційними технологіями, ніж досвідчений учитель.

В. Целіна та Л. Іллічова [5] звертають увагу на основні положення діяльності вчителів у творчій групі: зосередження на випереджувальному вивченні досягнень педагогічної науки з однієї науково-педагогічної проблеми і можливість стати провідником їх упровадження в практику закладу. Робота творчої групи над контретним питанням дає змогу її учасникам поглиблено вивчати рекомендації педагогічної науки, апробувати їх, вносити необхідні корективи, напрацьовувати досвід їх реалізації, цілеспрямовано змінювати освітній процес. Кількість членів творчої групи – від 3 до 12 осіб. Завдяки цьому забезпечується тісна співпраця учасників, постійний обмін думками, мобільність. Крім того, педагоги вчаться працювати в режимі творчої співпраці, критично мислити,

виявляють готовність до змін, не бояться приймати нестандартні, але відповідальні рішення, діляться з колегами корисними методичними напрацюваннями. Участь педагогів у роботі творчої групи може тривати від одного до трьох років.

Висновки. Будь-які форми самоосвіти дають можливість педагогові як у курсовий, так і міжкурсний період отримувати інформацію про сучасні форми роботи з учнями, допомагають виховувати компетентного випускника, заохочувати його до навчання, а також зробити процес пізнання цікавим і змістовним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бирка М. Ф. Розвиток концепції неперервної освіти в Україні [Електронний ресурс] / М. Ф. Бирка // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2014. – Вип. 34 (87). – С. 69–74. – Режим доступу : irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?
2. Декларація принципів толерантності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.europexxi.kiev.ua/ukrainian/program/nats-menshini/zakony/004.html>.
3. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/law/2235/>.
4. Словник української мови в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 9. – С. 502.
5. Целіна В. Творча група – мозковий центр упровадження освітніх інновацій [Електронний ресурс] / В. Целіна, Л. Іллічова. – Режим доступу : http://pedrada.com.ua/mcfr-osvita/our_publications/2015/01/428822/tvorcha_grupa_mozkovijj_tsentr_uprovadzhenja_9/.
6. Чельшева И. Личносно профессиональный рост педагога [Электронный ресурс] / И. Чельшева. – Режим доступа : <http://www.osvita-ua.net/teacher/self/2690/>.

Дата надходження до редакції: 06.07.2017 р.